

„Toto tušenie, ktoré visí vo vzduchu“: Dá sa latentná intertextualita vycítiť?

ZORNITZA KAZALARSKA, Inštitút slavistiky, Humboldtova univerzita, Berlín

KAZALARSKA, Z.: “The suspicion that is in the air”: Can latent intertextuality be sensed?
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 59, 2012, No 3, p. 185 – 203.

The study is concerned with the phenomenon or notion of latency and its potential use in the field of literary science, especially in the field of intertextuality. She proceeds in several steps. First she reports, comments on and speculates about the current research on latency in the field of German culture and arts. Then she reviews the subject of intertextuality – leading into the idea of latent intertextuality. As symptoms of such latent intertextuality she employs phenomena or notions such as moods and atmospheres in their classic phenomenological provenance as well as current aesthetic and literary-scientific analysis (G. Böhme, H. U. Gumbrecht). – The interpretative artery focus of the study lies in the part from I. Blatný’s correspondence with M. Součková dealing with the relation between his poem *Báseň v cizím bytě* (*Poem in someone else’s flat*) and the writer’s prose *Zakladatelé* (*Founders*) and at the same time in both of the works of art commented by I. Blatný. In the year 1948, on the edge of two literary epochs, I. Blatný with great subtlety and sensitivity typical of a poet raises a question of latent intertextuality based just on literary atmospheres – beside traditional well-studied literary influences and dependences. – The author in her study comes to a prospective question how to make use of the latent inspirations of the after-war 1950s when a complicated „abortion” of time occurs in Czech literature and many stimuli of classic modern art or avantgarde are moved into the zone of latency, where they, however, begin to operate from the mid 1950s on again.

Key words: latency, intertextuality, atmospheres, moods, Czech literature after 1945, I. Blatný, M. Součková, literary period

1. Úvodné úvahy o pojme latencie z perspektívy teórie intertextuality

Tému „latencie“ z perspektívy literárnej teórie a predovšetkým teórie intertextuality by som chcela uviesť komentárom ku dvom citátom: prvý citát je zo state Karla Teigeho *Guillaume Apollinaire a jeho doba* (1928), druhý je z listu Ivana Blatného Milade Souč-

kovej z 21. novembra 1948. Aj keď je časový rozdiel medzi oboma citátmi takmer dvadsať rokov, ich paralelné čítanie nastoľuje otázky, ktoré slúžia ako inšpirácia pre prvý ponor do témy „literárnej latencie“:

„Jistě že nebyl bez předchůdců a nevyhýbal se žádnému oplodňujícímu vlivu (...). Leč z těchto vlivů a z těchto parciálních iniciativ činí zásah Apollinairova genia zralou syntesu, která teprve sama je velikou universální iniciativou. Apollinaire, jako všichni velikí duchové, je duch syntetický. Recipuje, nadán ultracitlivou vnímavostí, všechny impulsy a náznaky, a ona tušení, jež ‚visí ve vzduchu‘, v tom elektrizovaném ovzduší objevu, experimentu, svobody a hry, které se chvělo nad Montparnassem v létech vznikajícího kubismu – a dává jim definitivní a syntetický tvar.“¹

„Myslím na svoji ‚Báseň v cizím bytě‘ a na její souvislost s četbou Vašich knih, protože to už bylo tehdy, když jsem Odkaz znal. (...) Je určitý způsob výšinu z vazby, výšinu pro jiné navazování, jistá syntaktická zvláštnost, kterou v té básni mám a kterou tam cítím jako Váš přímý vliv. To je sféra jazyka, sféra způsobu vyjadřování. V té se tam střetá vlivů několik. Ale jde mi teď o něco jiného, o tu celkovou atmosféru. (...) To ostatní jste taky trošku nahrála, ale to už byl spíš jen jakýsi katalysátor, který urychlil v mém vzduchu tu reakci, která se udála před tím ve Vašem.“²

V snahe vyjadriť slovami ťažko pomenovateľnú podstatu literárneho vplyvu siahajú obaja autori po metafore *atmosféry*, *ovzdušia* a vychádzajú pritom z predstavy, že ovplyvnený básnik má ultracitlivú schopnosť vnímania, ktorá mu umožňuje postihnúť to „čo visí vo vzduchu“. Túto predstavu možno odôvodniť etymologicky, ak slovo „vplyv“ (*influence*, podľa Harolda Blooma pôvodne v zmysle „prílev“, *inflow*) je tu použité takto – na toho, kto bol ovplyvnený, akoby prúdi z hviezd neviditeľná, ale maximálne pocitovo dostupná éterická kvapalina, ktorá ovplyvňuje jeho charakter a osud.³ Metafora vzduchu (resp. metafora éteru) je tu dvojzmyselná: na jednej strane Blatný odkazuje na „skutočný“ význam slova „atmosféra“ – v zmysle meteorologického pojmu a predstavuje si neviditeľný vzdušný obal – bublinu s nejasnými obrysami, ktorá obklopuje básnika a jeho texty („v mém vzduchu“, „ve Vašem vzduchu“). Na druhej strane podľa Teigeho ukazuje básnický cit pre poéziu, ktorá „visí vo vzduchu“, práve schopnosť dať vytušeným dojmom, impulzom a náznakom „definitívnu a syntetickú“ podobu, zviditeľniť ich, urychliť ich kryštalizáciu. Metafora vycítenej (historickej, textuálnej, intertextuálnej) atmosféry sa takto stáva metaforou zviditeľnenej latencie. Tak ako sa neviditeľný element – vzduch stáva citeľným až prostredníctvom určitých poveternostných javov (vietor, búrka) a zviditeľňuje sa prostredníctvom reakcií a ich dôsledkov odohrávajúcich sa vo vzdušnom priestore, ako sú oblaky, dym alebo para, tak sa kryštalizujú latentne prítomné literárne

¹ TEIGE, Karel: Guillaume Apollinaire a jeho doba. In: *ReD*, roč. 2, 1928 – 1929, s. 89.

² BLATNÝ Ivan: *Texty a dokumenty 1930 – 1948*. Brno : Atlantis, 1999, s. 241, s. 246.

³ BLOOM, Harold: *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. New York : Oxford University Press, 1997, s. 26.

atmosféry väčšinou v momente intenzívneho zážitku ingresie, resp. diskrepancie⁴ atmosfér iných (básnikov, textov, textových fragmentov) a predovšetkým v momente, keď sa prenesú do ich vlastných textov. Tematizovanie tejto zviditeľnenej latencie by podľa Blatného znamenalo niečo viac než sa len pustiť do „pouhé dílčí literární historie“, znamenalo by to pohybovať sa v priestore *mimo* literárnej histórie, kde sú zrušené hierarchické vzťahy („závislosť“) medzi majstrami a žiakmi v prospech vzájomných relácií („souvíslost“).

Mohol by byť Blatného cit pre *Odkaz* Milady Součkovéj, ako aj Apollinairov cit pre odkaz jeho priamych predchodcov označený ako cit pre atmosféry? A keď prenos atmosfér medzi textami – slovne vyjadrený zážitok ingresie a diskrepancie pri vstupe do „naložených priestorov“ textov iných autorov – predstavuje intertextuálny postup zvláštno-druhu, do akej miery sú intertextuálne atmosféry „objektívne čitateľné“? V nasledujúcom texte predstavím a ďalej rozvinem fenomén intertextuálneho prenosu atmosfér, vnímaný ako špecifická forma latentnej intertextuality. Jednak sa tým pokúsím aktualizovať pojem latentnej intertextuality s ohľadom na súčasné humanitné vedy a kultúrno-vedné prístupy k problematike latencie a zároveň sa pokúsím instrumentalizovať ich pre textové analýzy. Okrem toho formulujem otázky o funkcii latencie *zvnútra* literárnej histórie a teda aj (novofenomenologicky motivované) otázky týkajúce sa citu pre literárnohistorické atmosféry a nálady.

2. Možnosť a nemožnosť (humanitno-vednej) teórie latencie

Pojem latencie sa zjavne vzpiera každému spôsobu definície, každému teoretizovaniu, ako aj každej domestikácii pre vedecké účely nejakej konkrétnej disciplíny. Aj keď za posledných päť rokov – predovšetkým v humanitno-vednom, resp. v kultúrnohistorickom výskume v nemecky hovoriacich krajinách – je možné badať veľký záujem týkajúci sa fenoménov latencie, nie je však možné podať jej systematickú teóriu. Podľa Stefanie Diekmannovej a Thomasa Khurana, vydateľov zborníka *Latenz. 40 Annäherungen an einen Begriff* (2007), pôsobenie pojmu latencia vo sfére kultúrnych vied sa ukazuje ako účinkovanie v skrytosti.⁵ Je to paradoxné: záhadnosť latencie sa prejavuje – latentným spôsobom – práve vtedy, keď berieme do úvahy metodológie aktuálnych vedeckých prístupov k pojmu latencia. Diekmannová a Khurana preto svoj zborník nekoncepovali ako „systematický prehľad“ alebo dokonca „súhrnnú teóriu latencie“,⁶ ale zvolili otvorenú štruktúru na prvý pohľad ľubovoľného a neukončeného zoradenia esejí do štyridsiaticich, abecedne usporiadaných hesiel, čo má umožniť diferencovaný prístup k pojmu latencie. Mnohorakosť, ako aj teoretickú neuchopiteľnosť pojmu latencia môže zjavne obsiahnuť iba encyklopedická štruktúra potenciálneho nekonečna. Rôznorodé používanie pojmu latencia v rozličných kultúrnovedných, resp. humanitných kontextoch, ako aj „latencia la-

⁴ K pojmom ingresného zážitku a zážitku diskrepancie v súvislosti s atmosférami (Ingressionserfahrung und Diskrepanzerfahrung) pozri BÖHME, Gernot: *Asthetik. Vorlesungen über Ästhetik als allgemeine Wahrnehmungslehre*. München : Wilhelm Fink, 2001, s. 45 – 59 (kapitola Atmosphären).

⁵ KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie: Latenz. Eine Einleitung. In: KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie (ed.): *Latenz. 40 Annäherungen an einen Begriff*. Berlin : 2007, s. 9 – 13, tu s. 9.

⁶ „einen systematischen Überblick“, „umfassende Theorie der Latenz“, tamže, s. 11.

tencie“, ktorú konštatujú Khurana a Diekmannová, vytvárajú základ, na ktorý nadväzuje ďalší zborník venujúci sa téme latencie: *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften* (2011). Pre pojem latencie je podľa vydavateľa Hansa Ulricha Gumbrechta charakteristická vlastná odstredivá dynamika: „pozoruhodná rôznorodosť významov, konotácií a kontextov (...) bez toho, aby bolo možné určiť dominantný konvergenčný bod alebo centrálnu sémantickú os.“⁷ Tejto odstredivej dynamike zodpovedá najlepšie podoba zborníka – súboru príspevkov, ktoré sa taktiež, v centrifugálnej dynamike, rozpínajú smerom od seba. Diskurz o latencii je podľa Haruna Maya a Arna Metelinga, pravdepodobne nekonečný a nemôže byť podľa vlastnej logiky ukončený.⁸ Vzhľadom na centrifugalitu a pluralitu pojmu latencie však nevyhnutne vzniká otázka pragmatiky pojmu. Nakoľko je používanie pojmu „latencia“ odlišné v humanitných vedách? Nevystavujeme sa pluralitným a centrifugálnym používaním pojmu „latencia“ nebezpečenstvu, že pojem oberáme o jeho operatívnu pre vedecké účely?

Pragmatická operatívna je zväčša spojená s jeho definovateľnosťou. Pojem latencia sa objavuje väčšinou v adjektívnych konštrukciách ako „latentné obsahy“, „latentné štruktúry“, „latentné funkcie“, „latentné obrazy“, „latentné významy“; podstata latentného (teda latentnosť ako taká) sa však vzpiera akémukoľvek zovšeobecneniu: „Čo presne znamená pre nejaký proces, obsah, význam, pre nejakú funkciu alebo štruktúru byť alebo manifestovať sa ako latentné, to sa zväčša opisuje iba na jednotlivých ukážkach, na špecifickom materiáli a často len akoby pomimo.“⁹ Pojem latencia môžeme definovať aj prostredníctvom jeho antonym, keďže súvzťažnosť latencie k svojmu náprotivku môže mať rozhodujúci význam pre jej charakter. Napríklad Harun Maye a Arno Meteling štrukturovali svoj systematický výklad histórie pojmu a teórie mediálnej latencie do piatich dvojítých kódovaní základného rozlišovania „latentný / manifestujúci“: 1. „vedomý / nevedomý“ 2. „komunikovateľný / nekomunikovateľný“ 3. „verejný / tajný“ 4. „vlastný / cudzí“ 5. „viditeľný / neviditeľný“.¹⁰ Fakt, o aké kódovanie(nia) je doplnený pojem latencie, spôsobuje jemný, ale zásadný rozdiel, pretože sa tak aktualizujú vždy iné aspekty pojmu latencia.

„Zmena perspektívy, výmena rozlišovacích znakov určujúcich pozorovanie, ktoré sa však manifestujú / sú latentné iba v transkripciách hlavných rozdielov, umožňujú nadviazať na ďalšiu komunikáciu, ktorá môže byť tematizovaná vo väčšej miere a inak, ako

⁷ „(...) bemerkenswerte Vielfalt von Bedeutungen, Konnotationen und Gebrauchskontexten (...) ohne dass sich ein dominanter Konvergenzpunkt oder auch eine zentrale semantische Achse ausmachen ließe“. Pozri: GUMBRECHT, Hans Ulrich: Zentrifugale Pragmatik und ambivalente Ontologie. Dimensionen von Latenz. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, s. 10.

⁸ MAYE, Harun – METELING, Arno: Mediale Latenz und politische Form. Positionen und Konzepte. In: ELLRICH, Lutz – MAYE, Harun – METELING, Arno (eds.): *Die Unsichtbarkeit des Politischen. Theorie und Geschichte medialer Latenz*, Bielefeld: Transcript, 2009, s. 13–152, tu s. 59.

⁹ „Was genau es für einen Prozess, einen Inhalt, eine Bedeutung, eine Funktion oder Struktur heißt, sich in Latenz zu halten oder zu manifestieren, das wird zumeist nur im Einzelnen, am spezifischen Material und oft wie nebenbei ausgeführt“ (Khurana – Diekmann, c. d., s. 11).

¹⁰ „latent / manifest“: (1) „bewusst / unbewusst“ (2) „kommunikabel / inkommunikabel“ (3) „öffentlich / geheim“ (4) „eigentlich / uneigentlich“ (5) „sichtbar / unsichtbar“ (Maye – Meteling, c. d., s. 57).

iba samotná oscilácia pozorovaného medzi jediným párovým pojmom. Kombinácie pozorovaní, ktoré sú riadené dvojitým kódovaním východiskového rozlišovania, umožňujú vybudovanie komplexnosti a tým aj výklad latencie, ktorá môže presiahnuť prosté konštatovanie alebo objasnenie ukrytých obsahov.“¹¹

Pozornosť sa presúva vždy na inak synonymné pojmy latencie ako nevedomé, skryté, neprístupné, nezámerné, neodhalené, tajné, zašifrované, neviditeľné, nepriehľadné. Pre pragmatické použitie pojmu latencia by bolo potrebné určiť metodický prístup aj v súvislosti s oblasťou latentného. Khurana a Diekmannová sformulovali experimentálnu definíciu latencie ako univerzálneho pojmu kultúrnych vied, ktorý by mal obsahovať tri rôzne úrovne pozorovania – ontologické, epistemologické a výkladovo-teoretické: „Latencia označuje istý spôsob bytia entít, ktorý je spojený s určitou formou nepriameho a oneskoreného rozpoznania, a to je možné podať iba komplexne.“¹² Pokusy o definíciu pojmu latencie a jeho rôznych pragmatických dimenzií – hermeneutickej, poetologickej, geneticko-genealogickej a ontologickej – je možné nájsť aj v Gumbrechtovom úvode k zborníku *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Východiskové otázky pre eventuálnych bádateľov latencií potom znejú – ako a prečo vznikajú situácie latencie, ako možno latenciu identifikovať, akými postupmi zobrazovania sa dajú efekty latencie produkovať či inscenovať.

3. Latentná intertextualita: Dimenzie významu pojmu latencie v súvislosti s analytickou prácou s intertextuálnym textom

Teraz sa pokúsím projektovať naznačené kontúry termínu latencie na fenomén literárnej latencie, a to na latentnú intertextualitu. Pojem „latentná intertextualita“ označuje v teórii intertextuality nevedomé, neoznačené a nezamýšľané intertextuálne súvislosti medzi textami, ktoré podľa definície Renaty Lachmannovej „povrch intratextu“ nerušia a napriek tomu spoluurčujú konštrukciu zmyslu.¹³ Na rozdiel od analyzovateľných manifestácií intertextuálnych referencií v literárnych textoch ostáva latentná intertextualita – rovnako z recepcno-estetického, ako aj z produkčno-estetického pohľadu – mimo dosahu literárnovedných analýz, a preto je v základnom diele Ulricha Broicha a Manfreda Pfistera vyčlenená z literárnej vedy alebo situovaná v staromódnej oblasti výskumu vplyvu, zdrojov a epigónstva. Čo nie je možné racionálne posúdiť, ako tvrdí hlavná téza, od toho by sa mal literárny vedec dištancovať.

¹¹ „Das Wechseln der Perspektive, der Austausch von beobachtungsleitenden Unterscheidungen, die aber alle nur Transkriptionen der Leitunterscheidung manifest / latent sind, ermöglicht den Anschluss weiterführender Kommunikationen, die mehr und anders thematisieren können, als nur die Oszillation des Beobachteten zwischen einem einzigen Begriffspaar. Die Kombinationen von Beobachtungen, die durch eine Zweitcodierung der Ausgangsunterscheidung gesteuert werden, erlaubt den Aufbau von Komplexität und damit auch die Darstellung von Latenz, die über eine bloße Feststellung oder Aufklärung verborgener Inhalte hinausgehen kann“ (Maye – Meteling, c. d., s. 57).

¹² „Latenz adressiert eine bestimmte Seinsweise von Entitäten, die mit einer besonderen Form indirekter oder verzögerten Erkennbarkeit verbunden ist und sich nur in komplexer Weise zur Darstellung bringen lässt“ (Khurana – Diekmann, c. d., s. 9).

¹³ „die Oberfläche des Intratextes“ (LACHMANN, Renate: *Gedächtnis und Literatur*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1990, s. 57).

Latentné / nevedomé: Na situovaní latentnej intertextuality do hĺbky nevedomého alebo dokonca do podvedomia je v prípade Lachmannovej definície evidentné, že vytvorenie pojmu sa opiera o Freudovo učenie o výklade snov, o binárne opozície „latencia – manifestácia“, „latentný obsah sna“ – „manifestovaný obsah sna“. Teória literárnej latencie je úzko spätá s psychoanalytickou koncepciou nevedomého. Analýza intertextuálneho textu prebieha podobne ako psychoanalytický výklad snov. Ako je známe, princíp Freudovej analýzy snov je založený na tom, že sa snaží vypátrať obsah snov, ktorý ostal skrytý pred vedomím, tak, že dešifruje (zhustený, posunutý, potlačený) manifestovaný obsah sna. Podľa toho by teda hlavnou úlohou psychoanalyticky ladenej intertextuálnej analýzy bolo „odkryť“ znaky potlačené do latencie cudzieho textu“;¹⁴ dekodovať, transkribovať – prepísať ich do „viditeľného a čitateľného textu“.¹⁵ Intertextuálne čítanie sa mení na pozorné „psychoanalytické počúvanie“;¹⁶ na „započúvanie sa do krypty textu“.¹⁷ Intertextový analytik sa púšťa do pátrania po lektúrach cudzích textov potlačených do nevedomia, do pátrania po latentných vplyvoch, po oidipovskej rebélii proti geniálnemu otcovi literárnej tradície, po stopách opakujúceho sa písania (vedeného nutkavým opakovaním).

Latentné / neoznačené: Hranice medzi latentnou a manifestovanou intertextualitou nie sú jasne oddelené, podľa Lachmannovej sú všetky texty a intertexty poznačené krypto-poetickej a anagramatickej hrou medzi latentnosťou a manifestáciou (t.j. medzi nevedomým a vedomým).¹⁸ Dešifrovateľ intertextu odkrýva skryté, zahalené, utajené vrstvy textu, dekoduje zakódovanú štruktúru hádanky textu, vyhľadáva v manifestujúcom sa texte latentné stopy cudzích textov. Ak má byť odlišný koncept kryptickej intertextuality od textuality a intertextuality vo všeobecnosti tak, aby sa stal pragmatický a operatívny, bude potrebné naďalej rozlišovať medzi „označenou“ a „neoznačenou“ intertextualitou. Párový pojem „manifestný – latentný“ je v tejto súvislosti bližšie určený dvojitým kódovaním „označené – neoznačené“, resp. „viditeľné – neviditeľné“. Analýza fenoménov neoznačenej intertextuality sa podobá čítaniu stôp detektíva alebo lovca. Latentnú prítomnosť elementov cudzích textov definuje Jörg Helbig ako „zámerne zlatentnenú, zamaskovanú, ale čitateľom odhaliteľnú prítomnosť“.¹⁹ Neoznačená intertextualita je podľa Helbiga „druh literárnej mimikry, ktorá redukuje intertextuálnu komunikatívnosť textu a umožňuje integrovať plynule do nového kontextu intertextuálnu stopu, bez toho, aby pritom vznikli interferencie“.²⁰ Skutočnosť, že na latentnej intertextualite tkvie podozrenie z niečoho kriminálneho, sa ukáže predovšetkým vtedy, keď je skrytá, keď sa „neoriginálne“ texty pohybujú na vratkej hranici plagiátu. Kým

¹⁴ „die in die Latenz gedrängten Zeichen des fremden Textes aufzudecken“ (Lachmann, c. d., s. 78).

¹⁵ „einen sicht- und lesbaren Klartext“ (Maye – Meteling, c. d., s. 14).

¹⁶ „psychoanalytisches Hören“ (Lachmann, c. d., s. 409).

¹⁷ „Hineinhorchen in die Krypta des Textes“ (tamže, s. 409).

¹⁸ Tamže, s. 39.

¹⁹ „absichtlich latent gemacht[e], kaschiert[e], vom Leser jedoch aufdeckbar[e] Präsenz“ (HELBIG, Jörg: *Intertextualität und Markierung. Untersuchungen zur Systematik und Funktion der Signalisierung von Intertextualität*. Heidelberg, 1996, s. 63).

²⁰ „Art literarischer Mimikry, welche die intertextuelle Kommunikativität des Textes reduziert und es ermöglicht, eine intertextuelle Spur nahtlos in einen neuen Kontext zu integrieren, ohne dass hierbei Interferenzen entstehen“ (tamže, s. 88).

pri kryptických intertextoch ide o hry na schovávačku, o tajomstvá, ktoré majú byť odhalené, o hravé dešifrovanie šifier, o vydolovanie a odhalenie hlbších zmyslových štruktúr. skúmový pohľad vedca zaoberajúceho sa plagiátmi sa zameriava na odhalenie nebezpečného zločinu – krádeže textu. Pôvod latentne prítomných prvkov cudzích textov, ktoré musia pri plagiáte ostať neoznačené, by mal byť dôsledne preverený a tieto texty by mali byť navrátené pôvodnému (údajnému) vlastníkovi textu. To, že tento druh intertextuálnej analýzy sa môže zamotať v neprehľadnej spleti nekonečného „systému odkazovania“, ukázal Phillip Theisohn na prípade Paula Albrechta zaoberajúceho sa výskumom plagiatov. Chorobná symptomatika plagiománie, ktorú údajne Albrecht odhalil v Lessingovom diele, sa preniesla na samotného vedca, ktorý paranoidne a neprestajne rozpoznával podľa vlastného tvrdenia v Lessingovom diele „stále nové paralely, krádeže, nepravosti“.²¹

Latentné / nekomunikovateľné (neúmyslené alebo nerozpoznané): Popri významoch ako „potlačené do podvedomia“, „hermeticky zakódované“ a „ilegálne zatajené“ poukazuje adjektívum „latentný“ v diskurze výskumu intertextuality na ďalšiu významovú dimenziu, ktorá sa prejavuje predovšetkým v rámci recepčne orientovanej teórie intertextuality (napr. od Susanne Holthuis). Ústrednú rolu pri tom zohráva kategória komunikatívnej intencie. Latentná intertextualita plní podľa toho „latentnú funkciu“ (Robert Merton) a nachádza sa mimo kauzálnych spojitostí medzi príčinou a účinkom. Tak ako sa latencia textov podľa Anselma Haverkampu – vo svojej pravde, ako aj vo svojej možnej nepravde – ukáže až pri recepcii,²² konštituuje sa intertextualita, podľa Susanne Holthuis, až v kontinuite recepcie.²³ Manifestované, ako aj latentné intertextuálne fenomény musí čitateľ ako také rozpoznať a spracovať, aby sa mohli stať účinnými pre zmyslupnosť textu. Nezriedka však intertextuálna dispozícia textu nekorešponduje s intenciou autora a texty, ktoré nie sú zamýšľané intertextuálne, čitatelia intertextuálne čítajú. Alebo naopak: ako latentné sú definované fenomény „nerozpoznanej“ intertextuality, ktoré sa z dôvodu nedostatočných intertextuálnych vedomostí recipienta alebo na základe nedostatočnej jednoznačnosti intertextuálneho označenia stanú nekomunikovateľnými a pre recipienta ostanú skryté. Naopak, vychádzajúc z Freudovho pojmového inštrumentária, je možné pojem „latentná intertextualita“ interpretovať ako intertextualitu v latentnom stave (vo vyčkávejúcej pozícii), t.j. ako vlastnosť textov, ktoré sú počas určitého latentného obdobia prechodne neaktívne, neúčinné, nedostupné pre interpretáciu zo strany čitateľa alebo unikajú jeho pozornosti. V takýchto textoch ostávajú zachované neviditeľné pamäťové stopy iných textov, ktoré – podobné ako mechanizmy latentnej pamäti, a preto porovnateľné s „podkrovím“ alebo „mrazničkou pamäti“²⁴ – môžu byť nájdené až počas procesu recepcie, rozmrazené, prebudené k životu.

²¹ „immer neue Parallele, Diebstähle, Ungerechtigkeiten“ (THEISOHN, Philipp: *Plagiat. Eine unoriginelle Literaturgeschichte*. Stuttgart, 2009, s. 397).

²² HAVERKAMP, Anselm: *Latenzzeit. Wissen im Nachkrieg*. Berlin, 2004, s. 29.

²³ HOLTHUIS, Susanne: *Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption*. Tübingen, 1993, s. 31.

²⁴ „Dachboden“, „Gefrierfach der Erinnerung“. K metaforike latentnej spomienky pozri ASSMANN, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München, 2006 (predovšetkým kapitulu Zur Metaphorik der Erinnerung, s. 149 – 178).

Pri týchto troch variantoch latentnej intertextuality sa javia ako relevantné nasledujúce otázky: ako a prečo vzniká latencia (pri nevedomej intertextualite), ako je možné latenciu identifikovať (pri neoznačenej intertextualite), aké funkcie spĺňa latentno (pri neúmyselnej/nerozpoznannej intertextualite). Interpretatívne čítanie fenoménov latentnej intertextuality sa orientuje pri všetkých spomenutých formách, v ktorých sa latencia prejavuje, na kvázi-kompenzačný akt dešifrovania, odhalenia, vydolovania, nájdania alebo prebudenia anagramaticky zašifrovaných, zahalených, skrytých alebo driemajúcich obsahov hlboko pod povrchom. Latentné je situované buď v hĺbke (textu), alebo na okraji (pozornosti, vedomia, pamäti). Mechanizmy účinku latencie na významovo-zmyslovú konštitúciu textu ostávajú mimo objektívnej roviny pozorovania. To, že v kódovaní „manifestované – latentné“ je skryté dvojité kódovanie „povrch – hĺbka“, je dobre vidno na citovanej definícii latentnej intertextuality („*povrch intratextu*“). Pritom však nevyhnutne nejde o koncepciu povrch – hĺbka klasickej „*hermeneutiky podozrenia*“. Ako konštatuje Renate Lachmannová, čítanie kryptickej intertextuality síce spúšťa archeologický dešifrovací proces, počas ktorého sú odhaľované jednotlivé vrstvy, aby bolo možné preniknúť k „*originárnemu miestu textu*“. Hľadané miesto pôvodného (dekódovaného) textu ostáva skryté a uniká každému pokusu o odhalenie: „Nie je to hra o výhru, pretože zmysel textu, ktorý vyplýva z manifestného súboru znakov a zo syntaxe, uniká počas aktu čítania tým, že sa zdánlivo prikláňa opätovne k podpovrchovým textovým fóliám, bez toho, aby boli niekedy odhalené.“²⁵ Táto analytická práca s krypticky zašifrovanými textami neprebíha teda nevyhnutne podľa pravidiel hermeneutickej hry „*hide-and-see*“, pri ktorej ide o odhalenie hlbšieho významu manifestovaného zmyslu. Pozorovanie latencie, ako tvrdia vo svojej prehľadnej analýze hlavných koncepcií mediálnej latencie Harun Maye a Arno Meteling, neznamená hľadanie dekódovaného textu pod povrchom, ale označuje skôr možnosť opísať simultánnu prítomnosť vypovedateľného a nevypovedateľného, viditeľného a neviditeľného. Latentným významom textu nie je podľa nich zmysel ukrytý v hlbinej štruktúre manifestovaného významu, ale iný konkurenčný zmysel.²⁶ Práve preto by úlohou výskumu intertextuálnej latencie nemalo byť „organizované odstraňovanie skrytého“,²⁷ ale skôr úsilie stanoviť za predmet výskumu určitý (latentný) typ prítomnosti intertextuality.

Na rozdiel od teoretických prístupov Renate Lachmannovej a Anselma Haverkamp, podľa ktorých funguje literaricita (resp. intertextualita) zásadne „z latencie, prostredníctvom latencie“,²⁸ chcela by som inštrumentalizáciu pojmu „latentná intertextualita“

²⁵ „originären Text-Ort“, „Es ist kein Gewinnspiel, denn der Textsinn, der sich aus dem manifesten Zeichensembel und seiner Syntax ergibt, entzieht sich im Lektüreakt, indem er auf die Sinnpositionen darunterliegender Textfolien zurückzuweichen scheint, ohne dass diese je preisgegeben würden“ (Lachmann, c. d., s. 49 – 50).

²⁶ Pozri Maye – Meteling, c. d., predovšetkým v kapitole 2.4.3 Die Latenz der Rhetorik in der Rhetorik (de Man, Haverkamp), s. 105 – 117.

²⁷ „das organisierte Wegarbeiten von Verborgenheit“ (KLINGER, Florian: Latenz im Bruch der Generationen. Für einen Pragmatismus in den Geisteswissenschaften. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 298).

²⁸ „aus der Latenz, mittels Latenz“ (HAVERKAMP, Anselm: *Figura cryptica. Theorie der literarischen Latenz*. Frankfurt a. M, 2002, s. 8).

vyhradiť pre špecifický proces intertextuality a navrhnuť pre analýzu textuálnu stratégiu zameranú na vytvorenie a rekonštrukciu latencie.

Keď z definície latentnej intertextuality vyberieme ťažko posúdiťelné bipolárne rozlišovacie kritériá „vedome – nevedome“, „úmyselne – neúmyselne“, tak sa nám naskytú ďalšie možnosti analýzy neoznačených intertextuálnych fenoménov. Tým by sa umožnilo jemnejšie nuansovanie toho, čo sa v literatúre deje medzi pólmi viditeľného a neviditeľného – viditeľnosť neviditeľného, účinnosť skrytého, transparentnosť neprehľadnosti, prítomnosť latencie. Navrhujem preto doplniť heterogénny obraz latentnej intertextuality o ďalšiu formu, ktorej pragmatická analyzovateľnosť by bola síce maximálne komplexná, ale nie bezpodmienečne spochybniteľná. Miesto latencie sa pritom presunie z osi „manifestovaný text – referenčný text“ (teda z charakteru referenčnej signalizácie) na referované samo o sebe, na charakter prvku cudzieho textu, ktorý je prenášaný v manifestovaných textoch. Pojomom „latentná intertextualita“ sa v tomto prípade označuje referencia na *latentné* vlastnosti referenčného textu – situované mimo pozorovateľnosti a aktuálneho vnímania prvkov cudzích textov, ktoré sú štrukturálne neodhaliteľné a „účinné iba v skrytej forme“.²⁹ Latentná intertextualita, definovaná ako putovanie medzi *latentnou* textovou kvalitou medzi textami, neapeluje z tohto hľadiska nevyhnutne na „trpezlivú interpretáciu viditeľných znakov alebo náznakov, v ktorých sa uzatvára, čo je skryté“.³⁰ Analýza fenoménov latentnej intertextuality by sa skôr koncentrovala na textuálne stratégie, ktoré umožňujú produkciu a reprodukciu efektov latencie. Latentné by sa nehládalo viac pod povrchom (v kryptách, jaskyniach a záhyboch), na de-teatralizovanom mieste za scénou (za maskami, závesmi a závojmi) alebo na vzdialených miestach v pozadí (v podkroviach a v mrazničkách), ale skôr by sa nachádzalo „nelokalizovateľne rozptýlené“,³¹ v elektrizujúcom a magnetizujúcom ovzduší medzi textami. Je skryté, ale napriek tomu intenzívne citel'né. Je blízko, v rovnakej priestorovej dimenzii ako recipient, ale aj napriek tomu sa nedá uchopiť. Na tomto mieste už latencia nestriehne (ako hrozba z temnoty), neschováva sa zahalená (ako sľubné tajomstvo), nedrieme (ako význam vo vyčkávacej pozícii), *ale kmitá v takte* – obostrie recipienta ako takmer nevnímateľný šum v pozadí, ktorého zdroj nemožno zistiť.

Špecifický modus latentnej intertextuality nezahŕňa iba latenciu predošlého textu, ale implikuje aj latenciu budúceho a možného textu. Táto zdvojená, rovnako regresívna, ako aj progresívna perspektíva umožňuje zohľadniť aj žánrovo konštitutívny, ako aj generatívny potenciál latentnej intertextuality. Kým presun od latentných intertextuálnych fenoménov do oblasti psychoanalytickej literárnej vedy implikuje koncentráciu na procesy potlačenia, presunu a zabudnutia textového materiálu, ktorý bol už asimilovaný a dodatočne transformovaný, vyznačuje sa žánrovo konštitutívna intertextualita práve tým, že

²⁹ „nur als verborgene wirksam“ (VOGL, Joseph: Fragen der Latenz. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, s. 160).

³⁰ „eine geduldige Interpretation jener sichtbaren Zeichen oder Anzeichen, in denen sich das Versteckte verschließt“ (tamže, s. 160).

³¹ „ortlos ergossen“. K priestoru atmosféry pozri SCHMITZ, Hermann: *Der Leib*. Berlin – Boston : De Gruyter, 2011, s. 89.

napojenie na recipovaný žánrovo reprezentatívny text so sebou nevyhnutne nesie latentnú prítomnosť iných (nie nevyhnutne recipovaných) textov.

4. Atmosféry ako odkazy na latentnú intertextualitu

Ak použijeme postavu čierneho pasažiera ako metaforu latencie,³² literárnovedná metóda zameraná na objavenie intertextovej latencie by sa dala označiť ako intertextuálne „tušenie“ alebo „cit“ pre intertextualitu, pretože práve slová „tušenie“ a „cit“ sugerujú schopnosť pocitovo obsiahnuť skryté a ťažko vnímateľné, takmer neviditeľné prvky – tajne cestujúce na palube textu.³³ Preto bude pri výskume latentnej intertextuality smerodajná otázka, či je možné na objektívnej úrovni textu nájsť nejaké indície, ktoré pomôžu vycítiť neviditeľnú latenciu. Potenciálnou odpoveďou na otázku „Ako (ak vôbec) môžeme dešifrovať, čo v textoch [a medzi textami] latentne ostáva“,³⁴ ktorú treba preskúmať, by bolo čítanie intertextuálnych atmosfér (pocitových priestorov, „naladených priestorov“, nálad), ktoré by slúžili ako odkazy na latenciu.

To, že dimenzie „latencie“ a „nálady“ sú spolu úzko späté, už ukázali vedci zameraní na výskum naladenia ako Hans Ulrich Gumbrecht a David Wellbery. Gumbrecht tvrdí, že sú to nálady ako tušenia, ktoré nasmerujú naše vnímanie na latenciu a ktoré nám dávajú istotu, že vo vzduchu visia latentné situácie.³⁵ David Wellbery označuje nálady dokonca ako „žáner latencie“, a to preto, že sprístupňujú latentné významy, poskytujú pohľad do „utajených ontologických konfigurácií“ a môžu ukázať cestu k „skrytému charakteru historických situácií“. ³⁶ Wellbery rovnako ako Gumbrecht sa vo svojich teoretických úvahách o náladách odvoláva na Heideggerovo dielo *Bytie a čas* (Sein und Zeit) a predovšetkým na jeho prednášky *Základné pojmy metafyziky* (Die Grundbegriffe der Metaphysik) z rokov 1929 – 1930. Heideggerova definícia nálad v ich rozporuplnom spôsobe bytia – „Nálada je niečo, čo tu je a zároveň nie je“³⁷ – sa číta ako súhrnná definícia fenoménov latencie a vyjadruje ich základnú rozporuplnosť a ambivalentnosť. Heidegger okrem toho poskytuje svojou definíciou nálad aj dôležité poznatky pre pragmatické zaobchádzanie s fenoménmi latencie. Podľa tohto prístupu nie je úlohou vedca zameraného na výskum nálad, resp. vedca zaoberajúceho sa latenciou, principiálne pozorovanie nepozo-

³² K metafore čierneho pasažiera pozri: Gumbrecht, c. d. 1, s. 10.

³³ K pojmu citu pozri: MEYER-SICKENDIEK, Burkhard: *Lyrisches Gespür. Vom geheimen Sensorium moderner Poesie*. München: Wilhelm Fink Verlag, 2012, predovšetkým s. 49 – 72 (kapitola Der Begriff des Gespürs).

³⁴ „Wie (wenn überhaupt) können wir entschlüsseln, was in Texten [und zwischen Texten] latent bleibt“ (GUMBRECHT, Hans Ulrich: Wie (wenn überhaupt) können wir entschlüsseln, was in Texten latent bleibt. In: *Zeitschrift für Kulturphilosophie*, roč. 1, 2009, s. 7 – 16).

³⁵ Gumbrecht, c. d. 1, s. 11.

³⁶ „Gattung von Latenz“, „verborgene ontologische Konfigurationen“, „verborgenen Charakter historischer Situationen“ (WELLBERY, David: Latenz und Stimmung. Skizze einer historischen Ontologie. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 265 – 276).

³⁷ „Stimmung ist etwas, was da und zugleich nicht da ist“ (HEIDEGGER, Martin: Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit. In: *Vorlesungen 1919 – 1944*. Gesamtausgabe, Odd. 2. Zv. 29/30. Frankfurt a. M., 1983, s. 91).

rovaných latentností (ani privolávanie nevedomých pocitov do vedomia), ale ich prebudenie, vyvolanie: „Prebudiť náladu nemôže znamenať iba to, že sa nevedomé stane vedomým. Prebudenie nálady znamená prebudiť ju a ponechať ju tak.“³⁸

V tomto zmysle treba tiež chápať Gumbrechtovu tézu o nemožnosti a nepotrebnosti „dešifrovania“ skrytých významov nálad. Vo svojej nedávno publikovanej knihe *Stimmungen lesen. Über eine verdeckte Wirklichkeit der Literatur* (2011) sa Gumbrecht zasaďuje za literárnu interpretáciu na základe nálad. Koncentrácia na textuálne tóny, atmosféry a nálady podľa Gumbrechta umožňuje dnešnej literárnej vede „opätovne získať stratenú sviežosť a estetickú bezprostrednosť v práci s textami“.³⁹ Jeho obhajoba modalít čítania na báze nálad je zároveň výzvou pre literárnu vedu, aby prekonala čisto hermeneutickú dimenziu a zohľadnila vzrušujúcu súhru medzi efektmi zmyslu a prítomnosti, charakteristickú pre „skrytú skutočnosť“ literárneho textu. Túžba po náladách je podľa Gumbrechta obzvlášť kultivovaným variantom túžby po prítomnosti, po „najjemnejšom dotyku materiálneho sveta, ktorý nás obklopuje na povrchu našich tiel“.⁴⁰ Analýza náladovo bohatých literárnych textov by nemala byť „krypto-hermeneutickou únikovou líniou manifestácie zmyslu“,⁴¹ ale mala by skôr tkvieť vo vedomí, že existuje prítomnosť niečoho latentného – mala by nájsť spôsob vyjadrenia „vycítienia prítomnosti“.⁴²

Ako je možné využiť Gumbrechtovu koncepciu na nálady orientovaných lektúr pre oblasť teórie intertextuality a inštrumentalizovať ju pre intertextuálnu analýzu? A nie je príliš odvážne hovoriť o intertextuálnom prenose nálad, nie sú nálady za normálnych okolností ako projekcie subjektívneho emocionálneho stavu definované iba ako „subjektívne“? Je vôbec možné zažiť nálady transsubjektívne, úspešne ich komunikovať a dokonca citovať? Aj keď Gumbrecht používa pojmy ako „tóny, nálady, atmosféry“ synonymicky, v súvislosti s intertextuálnymi fenoménmi latentnosti sa – v nadväznosti na Gernota Böhmeho⁴³ – dá skôr hovoriť o intertextuálnom prenose jazykovo vytvorených atmosfér. Na rozdiel od pojmu „nálada“ je možné pojmovým ohraničením atmosferických fenoménov docieľiť „objektívizáciu subjektívneho určenia“.⁴⁴ Zasiadnutý subjekt

³⁸ „Eine Stimmung wecken kann nicht einfach heißen, sie, die vordem unbewusste, bewusst machen. Eine Stimmung wecken, das sagt doch, die wachwerden lassen und als solche gerade sein lassen“ (tamže, s. 92).

³⁹ „eine weitgehend verlorene Frische und ästhetische Unmittelbarkeit im Umgang mit Texten zurückzugewinnen“ (GUMBRECHT, Hans Ulrich: *Stimmungen lesen. Über eine verdeckte Wirklichkeit in der Literatur*. München : Hanser Verlag, 2011, s. 23).

⁴⁰ „leichteste[n] Berührung der uns umgebenden materiellen Welt auf der Oberfläche unserer Körper“ (GUMBRECHT, Hans Ulrich: *Unsere breite Gegenwart*. Berlin : Suhrkamp Verlag, 2010, s. 11).

⁴¹ „krypto-hermeneutischen Fluchtlinie einer Manifestation von Sinn“ (WEBER, David: Reflexion. Auswändigkeits. In: KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie (ed.): *Latenz. 40 Annäherungen an einen Begriff*. Berlin : Kulturverlag Kadmos, 2007, s. 164).

⁴² „Spüren von Anwesenheit“. K hľadaniu prítomnosti ako základného zážitku vnímania pozri zážitok vne-
mu u Böhme, c. d., s. 45.

⁴³ Detailnejšie k Böhmeho pojmu atmosféry pozri: BÖHME, Gernot: *Atmosphäre. Essays zur neuen Ästhetik*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1995.

⁴⁴ „Verobjektivierung einer subjektiven Gestimmtheit“ (RAUH, Andreas: Versuche zur ästhetischen Atmosphäre. In: GOETZ, Rainer – GRAUPNER, Stefan (ed.): *Atmosphäre(n). Interdisziplinäre Annäherungen an einen unscharfen Begriff*. München : Kopaed VerlagsGmbH, 2007, s. 134).

pripíše v stave afektívneho zasiahnutia pociťovanú náladu nejakému objektu. Náklady môžu byť síce tiež viazané na prostredie v istej situácii (napr. ako naladenie z krajiny), ale vždy sú pociťované ako projekcie vlastného emocionálneho stavu. V atmosféricky citených prostrediach sa subjekt naopak stretáva s náladou, ktorá ponajprv nie je jeho vlastnou. Táto cudzia nálada ho nejakým spôsobom naladí (zážitok ingresie) alebo ho od jeho pôvodných pocitov odkloní (zážitok diskrepancie). Konštitutívna významová dimenzia pre metaforický pojem „naladenia“ – muzikálnosť (pocit sprostredkujúci harmóniu) je v pojme „atmosféra“ takmer irelevantná. Ani zo vzťahu medzi duševným životom a prostredím, ani zo vzájomnej interakcie elementov vytvárajúcich atmosféry nevyplýva nevyhnutne harmonizácia a zjednotenie.

Zatiaľ čo nálady sú väčšinou skúmané zo subjektívneho hľadiska vnímajúceho subjektu, manifestuje sa zaobchádzanie s atmosférami v množstve činností. Z pohľadu vnímajúceho subjektu môžu byť atmosféry, rovnako ako nálady objavené, vnímané a žité. Z pohľadu tvoriaceho subjektu môžu byť okrem toho atmosféry vytvorené a privolané. Pomedznú polohu medzi oboma hľadiskami zaujíma hľadisko reflektujúceho a reproduktujúceho subjektu: atmosféry môžu byť myslené, transsubjektívne komunikované aj citované. Pre literárne atmosféry má zásadný konštitutívny význam ustavičné striedanie medzi týmito tromi hľadiskami, ktoré sa zintenzívňuje predovšetkým pri „intertextuálnych atmosférach“. Navrhovaný pojem „intertextuálnych atmosfér“ vychádza z charakteristických znakov, ako sú priestorovosť, atmosférickosť, kvázi-objektivita a produktovateľnosť, ktoré Böhme považuje za konštitutívne pre atmosféry. Ak sú atmosféry priestorové javy, ktoré spolu susedia, prelínajú sa a môžu sa spájať, ak sa atmosféry môžu objavovať aj bez subjektu a jeho reflexie a zjavujú sa subjektu najskôr ako cudzia nálada, ak sú atmosféry kvázi-objektívne a transsubjektívne a môžu sa dotknúť súčasne viacerých subjektov rovnakým spôsobom, keď sú nakoniec v médiu jazyka produktovateľné a reprodukovateľné, potom je pojem intertextuálnych atmosfér celkom výstižný.

5. Pociť' atmosféru: Cit Ivana Blatného pre latenciu

Môj návrh uchopiť a analyzovať latentnú intertextuálnosť s metodologickou pomocou opísaného pojmu „intertextuálnych atmosfér“ je ešte len experiment stále vzdialený od toho, aby ponúkol kompletne vypracované pojmové inštrumentárium na analýzu intenzívne pocitovo prístupných, no napriek tomu ťažko doložitelných intertextuálnych súvzťažností. Analýza fenoménov latentnej intertextuality je možno principiálne experimentálna: „ako čitatelia [nemôžeme] mať absolútnu garanciu, že nájdeme to, o čom si myslíme, že je v texte latentne prítomné.“⁴⁵ Už som sa pokúsila dokázať,⁴⁶ že potenciál pojmu „intertextuálnej analýzy“ možno využiť pre textovú analýzu najmä v súvislosti so žánrovou poetikou afektu tak, ako navrhuje Meyer-Sickendiek.⁴⁷ Vychádzajúc z tézy, že

⁴⁵ „es [kann] keine absolute Garantie für uns Leser geben, das zu finden, wovon wir im Grund glauben, dass es in einem Text latent ist“ (Gumbrecht, c. d. 2, s. 8).

⁴⁶ KAZALARSKA, Zornitza: *Intertextuelle Schwindelräume: Guillaume Apollinaires Zone als „blinder Passagier“ in der Lyrik der tschechischen Dichterguppe Květen* (v rukopise).

⁴⁷ MEYER-SICKENDIEK, Burkhard: *Affektpoetik. Eine Kulturgeschichte literarischer Emotionen*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2005.

atmosféry, nálady a životné pocity, viazané na určité poetické formy, môžu spolukonštituovať intertextuálne žánre, som evidovala špecifickosť českej podoby pásma pri reprodukovani určitých textuálnych atmosfér. Intertextuálny prenos žánrovo konštitutívnych atmosfér sa dá v tomto prípade obzvlášť dobre analyzovať, pretože koncentráciou na formu je možné zamedziť tomu, aby sa analýza rozplynula do neoveriteľnej a neobjektívnej „kaše srdca“.⁴⁸

Keďže v centre tejto štúdie sú úvahy o (novo-fenomenologickej) teórii latentnej intertextuality, ponúknem exemplárny model „atmosféricky orientovaného“ intertextuálneho čítania. Ako východiskový bod mi pritom slúži v exile napísaný list českého básnika Ivana Blatného adresovaný Milade Součkovéj, v ktorom sa sebareflexívne tematizuje fenomén latentnej intertextuality. Na jednej strane pozorné čítanie listu umožňuje rekonštrukciu mechanizmov generujúcich text, ktoré sú účinné pri intertextuálnom prenose atmosfér. Na druhej strane sa Blatný vo svojom liste venuje otvoreným otázkam týkajúcim sa (literárnokritickej) identifikácie cudzích atmosfér, ako aj literárnohistorickému zaradeniu fenoménu latentnej intertextuality. Algoritmus Blatného úvah by sa dal – vzhľadom na sledovanú problematiku latencie – rekonštruovať nasledovne:

1. Pojmy „epigónstvo“, „vplyv“ a „napodobenie“ sa používajú pre opis vzťahov medzi básnikmi, ktoré sú založené na závislosti a nesamostatnosti „žiaka“ vo vzťahu k jeho „majstrovi“.

2. Popri fenoménoch intertextuálnej závislosti (epigónstvo, vplyv, napodobenie), existujú latentne prítomné vzťahy medzi básnikmi a ich „*súvisiacimi*“ textami, ktoré je možné iba vycítiť.

3. Výskum takýchto fenoménov sa nachádza mimo literárnohistorických štúdií a neprebíha podľa „klasických“ literárnohistorických kritérií.

4. Cibrenie zmyslu pre takéto literárnohistoricky irelevantné, avšak napriek tomu hlbinné literárne vzťahy, predpokladá (vy-)cítienie atmosfér.

21. novembra 1948, tesne po svojej prekvapivej emigrácii do Veľkej Británie, napísal český básnik Ivan Blatný list Milade Součkovéj,⁴⁹ v ktorom sa pokúsil opísať latentne prítomné a ťažko uchopiteľné vzťahy medzi svojou básňou *Báseň v cizím bytě* a záverečnou kapitolou Součkovéj románu *Zakladatelé*. Súvisia spolu tieto texty alebo súvisí jeho text so Součkovéj románom? Touto otázkou sa Blatný zaoberá vo svojom liste „*Kladu si otázku, jaká je to souvislost. Je to závislost?*“ (s. 241) tak, že sa dištancuje od nezmyselného „lipnutia“ na pojme originality a pokúša sa koreláciu oboch textov pozorovať tak objektívne a vecne, akoby jeden z textov, ktoré porovnáva, nenapísal sám. V genéze básne *Báseň v cizím bytě* – v ktorej sa spájajú biografické, ako aj poetologické prvky – je potrebné podľa Blatného odlišovať nasledujúce fázy: vychádzajú z náhodného, nevedomého a osudového prepojenia svojho životného príbehu so životom Součkovéj (Blatný a Součková údajne bývali krátky čas na rovnakej pražskej ulici), predpokladá Blatný najskôr neurčitú a nevedomú existenciu telepaticky prenosných spomienok („*vzájemné vzpomínky*“): „*je to něco jiného než vzpomínka (...) myslím prostě ty oblasti, kde se mluví o telepatii a o těchto věcech, které přece bez pochyby představují něco reálného, ale*

⁴⁸ „Brei des Herzens“ (Gumbrecht, c. d. 3, s. 22).

⁴⁹ Blatný, c. d. Odkazy na list sú uvádzané v texte v zátvorkách.

o čem člověk často mluvil tak, jako by tomu věřil a nevěřil“ (s. 240). Ide pritom o zlomkovú a fragmentárnu (biografickú) spomienku na starý byt, presnejšie, na spomienku na atmosféru, ktorá mala v starom byte vládnuť. Zlomky tejto nenávratne stratenej atmosféry detstva sa spájajú do opätovne zloženého celku, keď Blatný číta poslednú kapitolu *Odkaz* zo Součkovvej dvojzväzkového románu *Zakladatelé*:⁵⁰

„To, co Vy jste cítila v bytě, kde jste bydlela, bylo také v bytě našem, cítil jsem to ovšem už dávno před tím, než jsem četl tu pasáž z Vaší knihy, ale bylo to zlomkovité, úryvkovité, do poesie se mi toho dostávalo málo, až náhle jednou v červnu odpoledne na svatodušní pondělí (nevím docela přesně) jsem napsal báseň, kterou pokládám za svoji nejlepší a tam už to bylo celistvé. Myslím na svoji Báseň v cizím bytě a na její souvislost s četbou Vašich knih, protože to už bylo tehdy, když jsem *Odkaz* znal“ (s. 240 – 241).

Z oblasti telepatického „čítania spomienok“ („co Vy jste cítila v bytě, kde jste bydlela, bylo také v bytě našem“), tak ako aj z detských snov podobného druhu sa Blatný zrazu dostáva k poetologickej problematike vzniku a práce na jeho „najkrajšej“ básni. Vycítenie (v Součkovvej románovej kapitole *Odkaz*) umelecky vytvorenej atmosféry starého bytu napomáha Blatnému k manifestácii jeho latentnej spomienky na neurčitú (biografickú) atmosféru: „závěř Vašeho románu *Odkaz* mi pomohl uvidět, ucítit se ve vzduchu našeho starého bytu“ (s. 241). A o jeden krok ďalej: v letnom okamihu, keď sa táto atmosféra vykryštalizuje, pomáha básnikovi pri umeleckej tvorbe (rovnako) čítenej atmosféry v jeho básni *Báseň v cizím bytě*. Jazykové vytvorenie tejto atmosféry neprebíha iba na tematickej úrovni, aj pri jej tvorbe využíva Blatný prvky z poetologického „vlastníctva“ Milady Součkovvej: „určitý způsob výšinu z vazby, výšinu pro jiné navazování, jistá syntaktická zvláštnost“ (s. 241). Tóny tejto „syntaktickej zvláštnosti“ zaznievajú obzvlášť v jeho verši „a nežení se strýc, / strýc, teta, bratři, sestry všichni známi“ a pochádzajú – ako Blatný dodatočne komentuje – nepriamo z inštrumentária tradičných anglických detských veršovačiek. „Dedičstvo“ Součkovvej teda obsahuje latentné stopy dedičstva svetovej literatúry: „Vy jste mi to (...) přinesla shora ,ze vzduchu‘ nebo ze své široké a vědomé znalosti světových literatur a pak jste mi to přihrála po zemi“ (s. 245).

Latentná prítomnosť odkazu minulého – či ide o prítomnosť histórie vlastnej rodiny v starom byte alebo o prítomnosť svetovej literárnej tradície vo vlastnej básni – sa v spomínanej kapitole románu *Odkaz* priamo tematizuje. Latentná prezencia minulosti v prítomnosti sa tu stotožňuje s „hlbokým spánkem“ a s „hlbokou noci zapomění a bezvědomí“; priestorovosť latencie je stelesnená obrazom prázdnej stoličky. – „stopy odkazů, odkazů napsaných v knihách, odkazů napsaných v myšlenkách“ (s. 426) – sa podobajú neviditeľným stopám, ktoré po sebe zanechali na prázdnej stoličke všetci rodinní príslušníci a rodinní známi: „všichni, kdo tady seděli, sedí na židli v hluboké noci zapomnění a bezvědomí“ (s. 427). Latenciu tohoto neviditeľného a neochrániteľného dedičstva, ktoré obklopuje zničený nábytok ako vzduchová bublina, je cítiť vo vzduchu starého bytu

⁵⁰ SOUČKOVÁ, Milada: *Zakladatelé*. In: SOUČKOVÁ, Milada: *Dílo Milady Součkové*. Zv. 4. Praha : Prostor, 1997. Odkazy na kapitolu *Odkaz* (s. 426 – 430) sú uvádzané v texte v zátvorkách.

„bez hraníc, prítom bez miesta“⁵¹ a zdá sa, akoby naplnil priestor „hmlisto citovým podtónom“.⁵² Vzniká atmosféra, ktorá sa stáva citeľnou takým spôsobom, ako je prítomná prázdna stolička v starom byte (a zároveň tým spôsobom, akým je v manifestujúcej sa pamäti prítomná spomienka na neprítomných členov rodiny a známych). Vyjadrené pojmovým inštrumentárium Gernota Böhmeho – priestor starého bytu je tónovaný alebo „zafarbený“ prostredníctvom „extázy vecí“,⁵³ prostredníctvom prázdnej stoličky. Okolo „prázdnej stoličky“ je rovnaký pocitový priestor, aký vo svojej básni *Báseň v cizím bytě*⁵⁴ rekonštruuje Ivan Blatný tým, že používa rovnakú vecnú konšteláciu (pozri „*houpací křeslo, v kterém sedávali*“ – „*prázdna židle, na níž seděl*“), ako aj tie isté materiálne textové komponenty ako syntax, rytmus a opakovanie (pozri „*rodiče, tety mého přítele / rodiče, tety, bratři, všichni známi*“ – „*strýček Oslavanský, jeho příbuzní, Skutil; na níž seděl bratr z Roudničky, jeho syn, jeho dcery*“). Tematizácia atmosférického zážitku ingresie vo verši „*Piši dnes v jiném, cizím pokoji*“ – sa subjekt dostáva do cudzieho bytu a stretáva sa tam s pocitom, ktorý mu najskôr nie je vlastný – čo by mohlo byť zároveň vykladané ako sebareflexívna tematizácia latentnej intertextuality. Názov básne *Báseň v cizím bytě* sa ukazuje byť metaforou pre skúsenosť atmosféry „cudzieho“ textu, do ktorého sa básnik čoraz viac ponára a je pomaly nabádaný atmosféru zažitú v afektívnom zasiahnutí (re) produkovať vo „vlastnej“ básni: „*Zkusím to, zahrát svoje zoufalství (...) Na staré věci toho pokoje*.“ Lyrické Ja v básni sa vydáva na lov cudzích osudov, ktoré číhajú za skriňou („*lovím cizí osud ukrytý za skříní*“), aby potom naďalej spriadalo hru metaforizácie. To, že cit pre latentnú prítomnosť cudzích osudov je priamo spojený s intenzívnym (telesným) precítením priestorovej blízkosti neprítomného, sa napr. ukazuje v Blatného neskoršej básni *Druhý*: „*Docela blízko u mne, jste všichni v tomto bytě*.“ Rovnako má lyrické Ja cit pre atmosféru, ktoré sú obsiahnuté „celkom blízko“ v cudzích textoch („*Já zpívám zpívám dosud / a lovím cizí osud ukrytý za skříní*“). Už realizovaný pokus o rekonštrukciu literárneho vplyvu Milady Součkovéj (a jej románovej kapitoly *Odkaz*) na Ivana Blatného (a jeho báseň *Báseň v cizím bytě*), pri čo najvernejšom nasledovaní inštrukcií básnika, ktoré sú implicitne a explicitne obsiahnuté v liste, by mohol slúžiť ako exemplárny model „na atmosféry orientovaného“ čítania intertextuálne utváraných textov. Vycítenie jazykovo vytvorených atmosfér v literárnych textoch – vdychnutie „*vůně básně*“ – prispieva podľa Blatného k vybudovaniu difúzneho, ale napriek tomu hlbokého citu pre dielo básnika: *pocit Vrchlického, pocit Kvapila, pocit Prousta, pocit Stendhala* atď. Ako by bolo možné označiť tento zvláštny druh (intertextuálneho) vzťahu, ktorý vzniká na základe jeho citu pre dielo, ako aj pre osobnosť Milady Součkovéj, zhodnotiť ho a literárnohistoricky zaradiť, pýta sa Blatný.

„*Jak to teď je? Jsem nějaký Váš epigon, Váš napodobitel, Váš imitátor? (...) Vy a já. Případ o který jde: Báseň v cizím bytě a její závislost na Vašem díle. Otázka: Přímá, epigonská v pejorativním smyslu nebo prostě ‚inspirace‘?“(s. 242).*

⁵¹ „randlos ergossen, dabei ortlos“ (citované podľa Böhmeho, c. d. 2, s. 29).

⁵² „nebelhaft mit einem Gefühlston“ (tamže, s. 22).

⁵³ „Extase der Dinge“. K Böhmeho pojmu „extáza vecí“ pozri kapitolu *Das Ding und seine Ekstasen* in: Böhme, c. d. 2, s. 155 – 176, taktiež kapitoly *Ekstasen* a *Das Ding in Böhme*, c. d. 2, s. 131 – 144, s. 159 – 172.

⁵⁴ BLATNÝ, Ivan: *Verše 1933 – 1953*. Brno : Atlantis, 1994, s. 135 – 139.

Jeho nepriama odpoveď na túto otázku znie:

„člověk musí držet roviny obě: roviny, kde se ještě běžně literárně historicky hodnotí a roviny, kde se takové hierarchie ruší. Ta druhá rovina, pocit osobnosti, můj pocit Prousta například, Váš pocit Stendhala, do toho se pustit, to by myslím znamenalo nakousnout něco většího, než je pouhá dílčí literární historie. (...) jde o nějaký vztah jiný, hlubší než je žákovství v literárně-historickém smyslu“ (s. 245, 247).

Pre väčšiu analyzovateľnosť, ako aj literárnohistorickú relevantnosť fenoménov latentnej intertextuality – ako ju opisuje Blatný – bude nevyhnutné sledovať dve ohraničenia: po prvé medzi „obyčajnými“ atmosférami a umelecky vytvorenými atmosférami, a po druhé medzi osobnosťou autora (*pocit osobnosti*) a dielom autora, ktoré slúžia ako katalyzátory literárneho vplyvu. Vo svojom liste Součkovej nerozlišuje Blatný ani medzi čisto literárnym vplyvom a ovplyvnením prostredníctvom autorskej osobnosti ako takej („*Je to všechno velmi složité, protože ty hranice působení pouze literárního a osobnosti celé nelze oddělit žádnou ostrou hraniční čarou, to ‚fluidum‘ lidské na nás přechází i z díla, bez přímé osobní známosti s autorem“*, s. 248), ani medzi biograficky zažitými a esteticky vnímanými umeleckými atmosférami („*To, co Vy jste cítila v bytě, kde jste bydlela, bylo to také v bytě našem“*, s. 240). Prvá otázka, ktorá by mala byť zodpovedaná kvôli „objektívnej“ čitateľnosti atmosfér, znie *kto cíti atmosféru?* V nadväznosti na Meyer-Sickendieka,⁵⁵ ktorý sa vo svojej poslednej monografii snaží zachrániť zabudnutý pojem náladovej lyriky prostredníctvom novo-fenomenologicky inšpirovanej teórie lyrického citu, je možné túto otázku konkretizovať nasledovne: Je to samotná Součková, kto cíti v starom byte driemajúcu atmosféru pomínuteľnosti, alebo sa tento zážitok vzťahuje iba na lyrické Ja textu? Je to Blatný sám, kto túto atmosféru vycítil a následne zbásnil, alebo je potrebné vzťahovať túto skúsenosť iba na lyrické Ja jeho básne *Báseň v cizím bytě*, nezávisle od jeho biografickej skúsenosti? Je jazykové vytvorenie atmosfér priamo viazané alebo neoddeliteľne späté s empirickou subjektivitou autora? Na túto otázku odpovedá Meyer-Sickendiek (v nadväznosti na Hermanna Schmitza) tézou o lyrickom Ja ako „prepersonálnej forme subjektivity“:

„Prepersonálne Ja je podľa Schmitza samotným procesom reflexie vycítená, čiže afektívne vnímaná forma subjektivity. (...) Prinajmenšom sa zdá, že autor, resp. empirický básnik stojí medzi týmito dvomi možnosťami: precítenou bezprostrednosťou v zmysle ‚primitívnej prítomnosti‘ svojho afektívneho zasiahnutia na jednej strane a voľne vytvorenou, čiže čisto vymyslenou formou subjektivity ním koncipovaného Ja v svojej básni na strane druhej.“⁵⁶

⁵⁵ Meyer-Sickendiek, c. d. 1, s. 109 – 110.

⁵⁶ „präpersonale Form der Subjektivität“; „Das präpersonale Ich‘ ist nach Schmitz eine vor dem eigentlichen Reflexionsprozess erspürte, also affektiv empfundene Form der Subjektivität. (...) Zumindest scheint ein Autor bzw. empirischer Dichter zwischen eben diesen beiden Möglichkeiten zu stehen: der erspürten Unmittelbarkeit im Sinne der ‚primitiven Gegenwart‘ seines affektiven Betroffenseins zum einen, und der frei erschaffenen, also rein erdachten Form der Subjektivität des von ihm konzipierten Ichs seines Gedichts auf der anderen Seite“ (tamže, s. 110).

Je to práve táto nerozhodnuteľnosť medzi vycítenou a vymyslenou subjektivitou, ako aj ich neoddeliteľné prepojenie, čo je možné vyčítať z listu Blatného. Tak je možné nastoliť aspoň jednu hypotézu v súvislosti s produkčno-estetickou stránkou problematiky vníkania (prepersonálnej) skúsenosti do literárneho textu. Ostáva ešte otázka estetickej recepcie rozličných spôsobov vycítenia „obyčajných“ a umelecky vytvorených atmosfér. Nejakým spôsobom by malo byť možné rozlišovať, či sa do Blatného diela preniesli atmosféry z jeho detstva, na ktoré si spomína, alebo atmosféry z textov iných autorov. Alebo nie? Ponúka sa tu možnosť nadviazať na Böhmeho argumentačný algoritmus a ďalej ho rozvinúť: keď sa Součkovej podarilo ponechať Blatného precítiť atmosféru starého bytu prostredníctvom románovej kapitoly *Odkaz*, musí byť možné vytvoriť atmosféry prostredníctvom slov. A keď sa Ivanovi Blatnému podarilo túto atmosféru sprostredkovať v básni, potom musí byť možné vytvoriť intertextuálne atmosféry prostredníctvom odkazov na cudzie slová. Intenzívna spoluúčasť biografických momentov na tomto procese „vytvárania atmosfér“, ktorú Blatný tematizuje vo svojom liste, nemusí byť nevyhnutne v centre analytického záujmu pri práci s textom.

6. Výhľad: Obdobia latencie a literárna história

Čítanie zamerané na nálady, za ktoré sa zasadzuje Gumbrecht, by nemalo prispieť iba k estetickej „bezprostrednosti“⁵⁷ pri práci s literárnymi textami, ale malo by sprítomniť aj „dávno minulé skutočnosti prostredníctvom efektu bezprostrednosti“.⁵⁸ Z množstva rôznorodých textov by mohla byť abstrahovaná dominantná nálada z nejakej historickej situácie – „historická emergencia nálady a štruktúry textuálnej artikulácie“.⁵⁹ V nadväznosti na Anselma Haverkampa, ktorý vo svojej monografii *Latenzzeit. Wissen im Nachkrieg* (2004) hovorí o povojnovom období ako období latencie, označuje Gumbrecht napr. pocit latencie ako dominantný historický pocit polovice 20. storočia. Obdobia latencie sa vyznačujú istým „zastavením/hromadením času“: minulosť je prežívaná ako meniac sa forma, „ktorú nemožno zabudnúť, ani striasť“; budúcnosť ako obdobie, ktoré „nebude už nikdy nepoznačené“, nikdy viac nebude „čistým horizontom možností“.⁶⁰

Gumbrechtovu hypotézu, že novú fascináciu ontologicky ambivalentnými fenoménmi (ako napr. latenciou, náladou, hlasom) možno spojiť s obdobím po roku 1945, je možné preniesť na oblasť intertextuálneho výskumu, ktorá je predmetom tejto štúdie. Programová otvorenosť pre latentnú intertextualitu, ako aj dominancia latentných fenoménov intertextuality (oproti tým manifestným) by mohla byť interpretovaná ako náznak literárnohistorickej prítomnosti obdobia latencie. Mohol by Blatného list Milade Součkovej z 21. novembra 1948 označovať nástup takéhoto literárnohistorického obdobia latencie? A nie je, keď si pripomenieme Blatného skepsu voči histórii literatúry, úlohou aktuálnej literárnej vedy odkryť takéto potlačené historické obdobia latencie a zaradiť ich do

⁵⁷ Gumbrecht, c. d. 3, s. 25.

⁵⁸ „vergangene Wirklichkeiten mit Effekten von Unmittelbarkeit“ (Gumbrecht, c. d. 3, s. 25).

⁵⁹ „die historische Emergenz einer Stimmung und die Struktur ihrer textuellen Artikulation“ (tamže, s. 31).

⁶⁰ „Stauung der Zeit“, „die sich nicht vergessen, nicht gleichsam abschütteln lässt“; „nie mehr frei genug von Vorbelastungen“, „ein reiner Horizont von Möglichkeiten“ (Gumbrecht, c. d. 1, s. 19).

štruktúry periodizácie? Potenciálnym predmetom českej (a slovenskej) literárnej vedy môžu byť z tohto hľadiska literárne obdobia odmäku koncom päťdesiatych rokov, začiatok šesťdesiatych rokov, ktoré sú tradične skúmané v epigonálnej závislosti od nenávratne uplynulej, ako aj literárnohistoricky dovtedy ešte nearchivovanej moderny. Obdobia latencie vznikajú podľa Haverkampa z deficitných bilancovaní, „kde umenie, neschopné bilancovať – dokonca sama literatúra, vedená slovom, zo strachu z nevyhoviteľnosti a z vplyvu – opakuje, prinavracia, odmieta, napreduje“.⁶¹ V ovzduší literárneho obdobia odmäku je možno citeľne prítomná, intenzívne pôsobiaca neprítomnosť moderny, avantgardy, neskorej moderny, ktorá môže nadobudnúť aktualitu iba v „zahalenej skutočnosti“ literárnej intertextuality. Túto poetiku latencie v literárnom období odmäku je potrebné ešte preskúmať.

Preložila Blanka Mongu

PRAMENE

- BLATNÝ Ivan: *Texty a dokumenty 1930 – 1948*. Brno : Atlantis, 1999, s. 240 – 248.
BLATNÝ, Ivan: *Verše 1933 – 1953*. Brno : Atlantis, 1994.
SOUČKOVÁ, Milada: Zakladatelé. In: SOUČKOVÁ, Milada: *Dílo Milady Součkové*. Zv. 4. Praha : Prostor, 1997.

LITERATÚRA

- ASSMANN, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München, 2006.
BLOOM, Harold: *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. New York : Oxford University Press, 1997.
BÖHME, Gernot: *Asthetik. Vorlesungen über Ästhetik als allgemeine Wahrnehmungslehre*, München : Wilhelm Fink, 2001.
GUMBRECHT, Hans Ulrich: *Stimmungen lesen. Über eine verdeckte Wirklichkeit in der Literatur*. München : Hanser Verlag, 2011.
GUMBRECHT, Hans Ulrich: *Unsere breite Gegenwart*. Berlin : Suhrkamp Verlag, 2010.
GUMBRECHT, Hans Ulrich: Wie (wenn überhaupt) können wir entschlüsseln, was in Texten latent bleibt. In: *Zeitschrift für Kulturphilosophie*, roč. 1, 2009, s. 7 – 16.
GUMBRECHT, Hans Ulrich: Zentrifugale Pragmatik und ambivalente Ontologie. Dimensionen von Latenz. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, s. 9 – 22.
HAVERKAMP, Anselm: *Figura cryptica. Theorie der literarischen Latenz*. Frankfurt a. M, 2002.
HAVERKAMP, Anselm: *Latenzzeit. Wissen im Nachkrieg*. Berlin, 2004.
HEIDEGGER, Martin: Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit. In: *Vorlesungen 1919 – 1944. Gesamtausgabe*, Odd. 2. Zv. 29/30. Frankfurt a. M., 1983.
HELBIG, Jörg: *Intertextualität und Markierung. Untersuchungen zur Systematik und Funktion der Signalisierung von Intertextualität*. Heidelberg, 1996.
HOLTHUIS, Susanne: *Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption*. Tübingen, 1993.
KAZALARSKA, Zornitza: *Intertextuelle Schwindelräume: Guillaume Apollinaires Zone als „blinder Passagier“ in der Lyrik der tschechischen Dichtergruppe Květen (rukopis)*.

⁶¹ „wo die Kunst, unfähig zu bilanzieren – selbst die wortgewaltige Literatur in ihrer Unsagbarkeits- und Einflussangst – wiederholt, zurückholt, abweist, weitermacht“ (Haverkamp, c. d. 1, s. 84).

- KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie: Latenz. Eine Einleitung. In: KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie (ed.): *Latenz. 40 Annäherungen an einen Begriff*. Berlin : 2007, s. 9 – 13.
- KLINGER, Florian: Latenz im Bruch der Generationen. Für einen Pragmatismus in den Geisteswissenschaften, in: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, s. 295 – 306.
- LACHMANN, Renate: *Gedächtnis und Literatur*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1990.
- MAYE, Harun – METELING, Arno: Mediale Latenz und politische Form. Positionen und Konzepte. In: ELLRICH, Lutz – MAYE, Harun – METELING, Arno (ed.): *Die Unsichtbarkeit des Politischen. Theorie und Geschichte medialer Latenz*, Bielefeld : Transcript, 2009, s. 13 – 152.
- MEYER-SICKENDIEK, Burkhard: *Lyrisches Gespür. Vom geheimen Sensorium moderner Poesie*. München : Wilhem Fink Verlag, 2012.
- RAUH, Andreas: Versuche zur ästhetischen Atmosphäre. In: GOETZ, Rainer – GRAUPNER, Stefan (ed.): *Atmosphäre(n). Interdisziplinäre Annäherungen an einen unscharfen Begriff*. München : Kopaed VerlagsGmbH, 2007.
- SCHMITZ, Hermann: *Der Leib*. Berlin – Boston : De Gruyter, 2011.
- TEIGE, Karel: Guillaume Apollinaire a jeho doba. In: *ReD*, roč. 2, 1928 – 1929, s. 78 – 98.
- THEISOHN, Philipp: *Plagiat. Eine unoriginelle Literaturgeschichte*. Stuttgart, 2009.
- VOGL, Joseph: Fragen der Latenz. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, s. 159 – 161.
- WEBER, David: Reflexion. Auswändigkeit. In: KHURANA, Thomas – DIEKMANN, Stefanie (ed.): *Latenz. 40 Annäherungen an einen Begriff*. Berlin : Kulturverlag Kadmos, 2007, s. 164 – 169.
- WELLBERY, David: Latenz und Stimmung. Skizze einer historischen Ontologie. In: GUMBRECHT, Hans Ulrich – KLINGER, Florian (ed.): *Latenz. Blinde Passagiere in den Geisteswissenschaften*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, s. 265 – 276.

Zornitza Kazalarska
 Institut für Slawistik, Humboldt-Universität
 Berlin
 Nemecko
 e-mail: kazalarska@gmail.com